

Danuta Szeligiewicz-Urban

Akademia Humanitas w Sosnowcu

ORCID: 0000-0003-0989-9027

DOI 10.35464/1642-672X.PS.2025.4.03

Wspólne kwestie działań w zakresie wsparcia społecznego i projektowania uniwersalnego na rzecz osób niepełnosprawnych

---

Common Issues in Social Support and Universal Design for People with Disabilities

ABSTRACT: This article emphasizes the importance of social support through the application of universal design principles in today's reality. It provides an overview of the connections between social support for people with disabilities and strategies for implementing changes in the use of various life spaces, including architectural spaces, services, and digital environments. The article highlights the strategy of universal design, aimed at creating spaces free of barriers that hinder mobility and access to facilities or devices for individuals with mobility or perceptual limitations. The growing popularity and positive connotations of universal design raise hopes for the implementation of projects and plans, including in academic contexts, enabling future educators to introduce students to environments that also consider the needs of people with disabilities. The author attempts to identify factors that support the integration of universal design as a key element of contemporary studies programs while also highlighting barriers at institutional, organizational, and social levels.

KEYWORDS: universal design; social support; people with disabilities; accessibility of space; inclusive education.

STRESZCZENIE: Niniejszy artykuł podkreśla znaczenie wsparcia społecznego poprzez zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego w dzisiejszej rzeczywistości. Stanowi materiał poglądowy dotyczący powiązań między wsparciem społecznym osób z niepełnosprawnościami a strategią wprowadzania zmian w użytkowaniu różnych przestrzeni życia, w tym przestrzeni architektonicznej, usług i przestrzeni cyfrowej. Artykuł wskazuje na

strategię projektowania uniwersalnego, polegającą na tworzeniu przestrzeni wolnych od barier utrudniających poruszanie się i korzystanie z obiektów czy urządzeń przez osoby z ograniczeniami w mobilności lub percepcji. Wzrost popularności oraz pozytywne konotacje projektowania uniwersalnego budzą nadzieję na realizację projektów i planów, także w kontekście akademickim, tak, aby przyszli nauczyciele mogli wprowadzać studentów w przestrzeń uwzględniającą potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Autorka podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie o czynniki sprzyjające wprowadzeniu projektowania uniwersalnego jako istotnego elementu współczesności do programów studiów, jednocześnie zwracając uwagę na bariery o charakterze instytucjonalnym, organizacyjnym i społecznym.

SŁOWA KLUCZOWE: projektowanie uniwersalne, wsparcie społeczne, osoby z niepełnosprawnościami, dostępność przestrzeni, edukacja inkluzyjna.

Wstęp

Znaczące przemiany w dzisiejszych czasach w zakresie normalizacji i zrównania praw osób z niepełnosprawnościami i definiowania niepełnosprawności pociągają za sobą kwestię różnorodnego wsparcia zarówno medycznego, jak i edukacyjnego, architektonicznego czy cyfrowego. W procesie tym niezwykle istotną rolę ma wsparcie dzieci i ich rodzin w całym procesie nauczania i przygotowania do życia społecznego. Konieczne jest szersze przyjrzenie się wsparciu, jakie udzielają państwo, instytucje pozarządowe, towarzystwa i stowarzyszenia oraz wsparciu indywidualnemu w zakresie wychowania i nauczania, po prostu – życzliwemu, indywidualnemu wsparciu dziecka z licznymi trudnościami.

Kierunek zmian w tym zakresie jest zauważalny. Rozwój strategii wspierania dzięki licznym projektom, funduszom i dofinansowaniom staje się naszą rzeczywistością. Czy jednak przepisy w tym zakresie umożliwiają realne wsparcie i integrację rodzin, dzieci, opiekunów i nauczycieli? W artykule dokonano przeglądu stanowisk w sprawie wspierania rodzin i dzieci z niepełnosprawnościami w odniesieniu do realiów życia w otaczającym świecie. Wskazano na ideę zrównoważonego rozwoju, projektowania uniwersalnego, humanitaryzmu i różnorodnych form wsparcia instytucjonalnego, upatrując w tym procesie szansę na rozwój.

System wsparcia rodzin a szanse i zagrożenia dla wewnętrznych relacji rodzinnych

Nie ulega wątpliwości, że rodzina jest podstawowym środowiskiem życia niemal każdego człowieka oraz uniwersalną instytucją obecną we wszystkich epokach i kulturach. Jest najmniejszą, a zarazem najistotniejszą komórką społeczną, będąc integralnym elementem każdego społeczeństwa. Dla dziecka

rodzina ma szczególne znaczenie, ponieważ jest dla niego bezpośrednią grupą odniesienia. Jak zauważa Tyszka, dziecko świadomie i silnie identyfikuje się z rodziną jako jej członek i reprezentant, współtworząc oraz przyswajając przekazywane w niej poglądy, postawy, zwyczaje, wzory zachowań i normy postępowania (Tyszka, 1990, s. 53).

Z kolei Milerski i Śliwerski podkreślają, że rodzina jest podstawową, a zarazem najstarszą instytucją życia społecznego w ujęciu historyczno-socjologicznym. Wyniki badań antropologicznych wskazują, iż system pokrewieństwa, którego wyrazem jest również rodzina, stanowi pierwotną i fundamentalną formę organizacji społecznej. Rodzina pełni także funkcję pierwszorzędną instytucji wychowawczej. O jej roli jako naturalnego środowiska wychowania świadczy fakt, że to właśnie ona – a nie przedszkole czy szkoła, mimo ich niewątpliwego znaczenia – jest pierwotnym źródłem przekazu symbolicznego (Milerski, Śliwerski, 2000, s. 192).

To w rodzinie małe dziecko uczy się wyrażania uczuć i myśli, a także odpowiednich reakcji i zachowań. W niej spotyka się też z wartościowaniem. Te bardzo proste informacje tworzą zręby wiedzy dziecka o cenionym systemie wartości w najbliższym mu otoczeniu i kręgu kulturowym. W rodzinie zatem dziecko uczy się po raz pierwszy norm postępowania i jest wdrażane do funkcjonowania w czekających je rolach społecznych. Odnosi się to również do istotnych postaw społecznych w procesie kształtowania się koncepcji człowieka z niepełnosprawnościami w świadomości społecznej, a szczególnie tych dotyczących relacji rodzinnych. W rodzinie, bardziej niż w jakiegokolwiek innej grupie podstawowej, dokonuje się ciągły, niezmiernie intensywny przeływ najróżnorodniejszych uczuć, o różnym stopniu natężenia.

Współczesna rodzina różni się znacznie od rodziny tradycyjnej, co wynika z szerokich przeobrażeń społeczno-kulturowych, charakteru pracy zawodowej czy postaw jej członków wobec siebie. Rodzina jako najważniejsze środowisko opiekuńcze i wychowawcze jest integralną i nierozzerwalną częścią współistniejącą z dzieckiem w jego naturalnym rozwoju psychicznym i fizycznym. W życiu dziecka z niepełnosprawnością jest ona podstawą jego egzystencji, daje możliwości funkcjonowania zarówno w sferze fizycznej, intelektualnej, jak i społecznej.

W przypadku wielu osób z niepełnosprawnościami jest tak, że cała opieka nad nimi spoczywa na najbliższych, np. rodzicach. Każdy człowiek dąży do zaspokojenia swoich potrzeb: fizycznych czy emocjonalnych. Osoby z niepełnosprawnościami niczym się od pełnosprawnych nie różnią – mają nadzieję na odnalezienie swojej miłości, mają marzenia. Nadmierna opiekuńczość i troska ze strony najbliższych mogą spowodować, że świat takiej osoby

skurczy się wyłącznie do przestrzeni domowej, co znacząco utrudni jej proces socjalizacji, a tym samym ograniczy możliwości realizacji aspiracji o charakterze społecznym.

W procesie socjalizacji pomaga terapia zajęciowa w Warsztatach Terapii Zajęciowej a Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, dofinansowując różne potrzeby osób z niepełnosprawnościami, pomaga im realizować potrzeby bieżące i daje szansę na maksymalną, dostosowaną do możliwości aktywność i samodzielność. Rodzina będąca filarem funkcjonowania dziecka nie tylko z niepełnosprawnością, w moim przekonaniu powinna otrzymywać pomoc na wielu płaszczyznach. Myślę tu o celowym wsparciu działań aktywizujących dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością – systemowym, instytucjonalnym i indywidualnym, rzeczowym i intelektualnym. Na naszych oczach dokonuje się bowiem przemiana, przewartościowanie, gdzie status materialny i pozycja zawodowa członków rodzin stanowi najistotniejszy element wartościowania.

Dużą rolę w tym procesie odgrywają środki szeroko rozumianej cyberprzestrzeni. W tradycyjnej rodzinie można porozmawiać o wspólnych problemach, podzielić się radą i wysłuchać innych, we współczesnej rolę doradcy przejmuje Internet, który jest postrzegany jako istotne źródło wiedzy o świecie. Jest to istotne źródło, z którego w ekspresowym tempie możemy czerpać informacje, a dla osób z różnorodnymi trudnościami to czasem jedyny dostępny sposób poznania świata.

Dobrym przykładem wsparcia instytucjonalnego są założenia Karty Praw Osób Niepełnosprawnych (Sejm RP 1997, Dz.U. Nr 50, poz. 475). W tak odległych do współczesności latach Karta stanowiła i stanowi obecnie wykładnię praw osób z niepełnosprawnością i jasno określa kwestie funkcjonowania społecznego osób z niepełnosprawnościami. Szczególny nacisk kładzie na umożliwienie dostępu do wszelkich usług i uczestnictwa w działaniach społeczeństwa oraz dóbr, pełny dostęp do leczenia, opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, edukacji leczniczej oraz uwzględnienie rodzaju i stopnia niepełnosprawności w usługach medycznych oraz zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, sprzęt rehabilitacyjny oraz środki pomocnicze, a także dostęp do wielorakiej i wszechstronnej rehabilitacji.

Wskazuje na dążenie do możliwie całkowitej adaptacji społecznej, m.in. poprzez naukę w różnych szkołach i optymalizację oferty edukacyjnej, dostęp do nauczania indywidualnego, do szkół integracyjnych i specjalnych oraz różnorodnych form specjalistycznej pomocy pedagogicznej, psychologicznej i innej, umożliwiających rozwój oraz osiągnięcie lub podnoszenie kwalifikacji zarówno ogólnych, jak i zawodowych. Szczególny nacisk Karta kładzie na

umożliwienie osobom wejścia na otwarty rynek pracy, podjęcia zatrudnienia zgodnego z ich wykształceniem i kwalifikacjami, a także na korzystanie z usług pośrednictwa oraz doradztwa zawodowego. Istotne jest również tworzenie odpowiednio dostosowanych warunków pracy, zapewnienie społecznego wsparcia związanego z wyższymi kosztami życia oraz dostosowanie systemu pomocy finansowej i ulg podatkowych.

W Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych wskazuje się na niwelowanie barier poprzez ułatwiony dostęp do obiektów użyteczności publicznej, do ogólnodostępnych środków transportu. Na dostęp do informacji i posiadanie samodzielnej i autonomicznej reprezentacji środowiska, które ma możliwość wpływu na treść projektów i aktów prawnych, aby umożliwić pełne partycypowanie w życiu społecznym, publicznym, artystycznym, kulturalnym czy sportowym oraz uczestnictwo w rekreacji i turystyce. Można przyjąć założenie, że gdy system instytucjonalny wspiera rodzinę zgodnie ze swoimi założeniami, następuje jej wzmocnienie, a szczególnie tej z dzieckiem z niepełnosprawnością. O takiej fundamentalnej kwestii mówi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483, art. 32): „1. Wszyscy są wobec prawa równi [...], 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”.

Projektowanie uniwersalne ważną formą wsparcia

Upatrując w procesie wsparcia szansy na rozwój, należałoby się przyrzeć zarówno ideom zrównoważonego rozwoju, projektowania uniwersalnego, humanitaryzmu, jak i różnorodnym instytucjonalnym formom tegoż wsparcia.

Biorąc pod uwagę wiodącą rolę rodziny, ale także nawiązując do powyższych kwestii, należy bliżej przyrzeć się formie wsparcia jaką jest projektowanie uniwersalne. Projektowanie uniwersalne to projektowanie produktów i otoczenia w taki sposób, aby w największym możliwym stopniu były one dostępne dla wszystkich ludzi, bez potrzeby adaptacji czy stosowania wyspecjalizowanych rozwiązań. Projektowanie uniwersalne, zgodnie z art. 2 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217), oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania.

Uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla poszczególnych grup osób z niepełnosprawnościami, jeżeli są one potrzebne, definiuje grupy osób ze szczególnymi potrzebami, do których wsparcie się odnosi. Są to osoby z niepełnosprawnością lub inne osoby mające trwale lub

czasowo naruszoną sprawność w zakresie mobilności czy percepcji (np. ludzie poruszający się przy pomocy kul, protez, wózków, chorujący, niesłyszący, niedowidzący, z trudnościami manualnymi i poznawczymi), osoby starsze, osoby z tymczasowymi kontuzjami, kobiety w ciąży, osoby z wózkiem dziecięcym, opiekunowie dzieci z niepełnosprawnościami, osoby z ciężkim bagażem, osoby o nietypowym wzroście (w tym również dzieci), osoby wykluczone cyfrowo, osoby mające trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego).

Strategią projektowania uniwersalnego jest tworzenie przestrzeni wolnej od jakichkolwiek barier, utrudniających poruszanie się i korzystanie z obiektów i urządzeń przez osoby z ograniczeniami w mobilności lub percepcji. To jedna z form promowania równości i możliwości uczestnictwa w życiu społecznym wszystkich obywateli, bez względu na ich czasowe lub trwałe ograniczenia czy wiek. Idea „universal design” to filozofia świadomego projektowania, w ramach której projektant i jego zadania są wyraźnie określone, a najbliższe otoczenie człowieka staje się przyjazne, równocześnie też jest odpowiedzią na rzeczywiste potrzeby użytkowników.

Koncepcja projektowania uniwersalnego została opracowana przez amerykańskiego architekta Ronalda Mace’a (1941–1998). Początkowo odnosiła się wyłącznie do projektowania architektonicznego, jednak z biegiem czasu okazało się, że jej zasady znajdują zastosowanie również w innych dziedzinach, takich jak projektowanie interfejsów komputerowych czy tworzenie serwisów internetowych. Mace w wieku dziewięciu lat zachorował na polio, w wyniku czego przez całe życie poruszał się na wózku inwalidzkim. Na podstawie własnych doświadczeń doszedł do wniosku, że niepełnosprawność może w pewnym momencie dotyczyć każdego człowieka – czasowo, na przykład w wyniku choroby, kontuzji, ciąży lub nieuniknionego procesu starzenia się. W konsekwencji uznał, że podział społeczeństwa na osoby sprawne i niepełnosprawne jest pozbawiony sensu.

W kontekście architektury i sztuk projektowych koncepcja ta miała charakter rewolucyjny – zamiast tworzenia odrębnych udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami postulowała projektowanie przestrzeni w taki sposób, aby była ona w pełni dostępna dla wszystkich użytkowników, niezależnie od ich ograniczeń. Idea ta znajduje odzwierciedlenie we wszystkich obszarach przestrzeni publicznej, a także w projektowaniu produktów i usług. Autorami pierwszych siedmiu zasad projektowania uniwersalnego byli: Bettye Rose Connell, Mike Jones, Ronald Mace, Jim Mueller, Abir Mullick, Elaine Ostroff, Jon Sanford, Ed Steinfeld, Molly Story oraz Gregg Vanderheiden, natomiast ósma zasada została opracowana przez Konrada Kaletscha.

Funkcjonujemy w kontekście różnorodnej architektury i obszarów przestrzeni, w których jako użytkownicy korzystamy z transportu, usług, edukacji, służby zdrowia, kultury, rozrywki oraz wypoczynku i wielu innych obszarów, w tym cyfryzacji. W pierwszej kolejności jesteśmy użytkownikami przestrzeni, tj. budynków mieszkalnych czy użyteczności publicznej, dworców, muzeów, szkół i innych. Wyróżniamy dwie grupy użytkowników: osoby funkcjonujące w danej przestrzeni codziennie i osoby korzystające z danej przestrzeni sporadycznie lub jednorazowo. Wsparciem dla tej grupy użytkowników może być przykładowo zapewnienie odpowiednio umieszczonych przełączników i domofonów, klamek, uchwytów, zarówno dla osób z niepełnosprawnościami, jak i dla osób sprawnych.

W korzystaniu z produktów – aplikacji bankowych, serwisów informacyjnych – tak dla osób niewidomych, jak i słabo widzących – barierami w dotarciu do informacji cyfrowej są niedostępne strony internetowe i serwisy www, brak alternatywnych grafik i multimediów, brak prawidłowo zaprogramowanej struktury informacji, brak nagłówków lub ich nieprawidłowa kolejność, źle zaprogramowane formularze, nieposiadające etykiet, podpowiedzi oraz sugestii poprawy błędów, niedostępne dokumenty elektroniczne pozbawione warstwy tekstowej, niedostępne dla programów odczytu ekranu poszczególne elementy.

Przykładem wsparcia w tym zakresie może być zapewnienie audiodeskrypcji, która jest dodatkową ścieżką audio dla nagrania wideo, lub transkrypcji opisującej osobom niewidomym warstwę wizualną materiałów audio-wideo stanowiącą dodatkową ścieżkę audio dla nagrania wideo i jest jej tekstowym odpowiednikiem.

Kolejnymi użytkownikami usług są osoby, które powinny mieć wsparcie w obsłudze nie tylko jeśli chodzi o dostępność architektoniczną, lecz także informacyjno-komunikacyjną, którą powinni otrzymać już w środku instytucji. Przykładem może być klient głuchy, który dotrze do urzędu lub szkoły, ale nie może porozumieć się z pracownikiem urzędu lub nauczycielem z powodu braku możliwości komunikacji alternatywnej.

Innym użytkownikiem może być użytkownik edukacji, z którym prowadzony jest proces nauczania, a który napotyka na niedostosowane fizyczne i techniczne warunki otoczenia. Najlepszym przykładem może być alternatywny dla fonicznego i pisemnego kontakt z nauczycielem. Dla większości głuchych rodziców język polski może być językiem obcym, niezrozumiałym, zatem kontakt przez maila lub dziennik elektroniczny będzie utrudniony.

Dzięki wdrożeniu projektowania uniwersalnego uruchamiane jest automatycznie swego rodzaju wsparcie społeczne, którego zadaniem jest aktywizowanie, mobilizowanie i zwiększanie zasobów adresatów, tak, by byli oni w stanie

sami poradzić sobie z problemem, zyskując tym samym szansę na samodzielne życie i realizację planów edukacyjnych, a w szerszym zakresie życiowych. W tym procesie niezwykle istotną rolę stanowi odpowiednie wykształcenie osób wspomagających, w tym nauczycieli, którzy codziennie mogą spotkać się z młodymi ludźmi z deficytami lub z niepełnosprawnościami różnego rodzaju i stopnia. Wdrożenie kształcenia w zakresie projektowania uniwersalnego w moim przekonaniu jest ważne i potrzebne dla dobra dziecka, rodziców i nauczycieli.

Pojawia się zatem pytanie jakie czynniki sprzyjają wprowadzeniu projektowania uniwersalnego do programu studiów? Czynnikiem tych jest wiele i trzeba je uwzględnić na poziomie instytucjonalnym, organizacyjnym i społecznym.

Do czynników instytucjonalnych (uczelnianych) należy wsparcie władz uczelni, a w tym przede wszystkim uznanie projektowania uniwersalnego jako priorytetu rozwoju jakości kształcenia, oraz otwartość środowiska akademickiego na zmiany. Do czynników tych należą także zaangażowanie w procesie dydaktycznym ekspertów do spraw dostępności, szkolenia i kursy dla wykładowców, a także tworzenie zespołów międzywydziałowych ds. projektowania uniwersalnego. Za tymi zmianami powinny nadążać także zmiany w strukturze organizacyjnej, m.in. powinny powstawać centra dostępności i narzędzia wspierające dla osób z niepełnosprawnościami, w tym napisy, platformy e-learningowe, audiodeskrypcje, narzędzia pomagające w dostępności cyfrowej. W procesie tym ważne są też odpowiednio dostosowane pomieszczenia wykładowe i dostęp do nich, a także wspólne przestrzenie, gdzie wszyscy użytkownicy znajdą swoje przyjazne miejsce.

Nie należy zapominać, jak ważne są uregulowania prawne i wykorzystywanie przez uczelnie dostępnych programów rządowych, grantów i wsparcia finansowego. Są to czynniki strategiczno-systemowe, które – będąc kluczowym elementem – pomagają wdrożyć projektowanie uniwersalne na poziomie uczelnianym. Obowiązujące akty prawne, promujące równość i dostępność, to np. Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, wymogi programów rządowych i unijnych – np. „Dostępność Plus”, „Uczelnia dostępna” czy „Projektowanie uniwersalne w programach studiów” (Narodowe Centrum Badań i Rozwoju – NCBR). Włączenie zasad projektowania uniwersalnego do Krajowych Ram Kwalifikacji (KRK) umożliwi formalne uwzględnienie w efektach uczenia się. Granty i fundusze wspierające zmiany w programach studiów (np. NCBR, Europejski Fundusz Społeczny – EFS, Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój – PO WER, Erasmus+), zapewniają dofinansowanie dla uczelni na adaptację infrastruktury i szkolenia kadry oraz możliwość finansowania nowych przedmiotów i kursów międzywydziałowych.

Do czynników społecznych należy zaliczyć przede wszystkim świadomość i postawy oraz współpracę z otoczeniem. Ważna i istotna w tym procesie staje się aktywna współpraca z otoczeniem: z organizacjami pozarządowymi, instytucjami kultury, szkołami. W moim przekonaniu priorytetem dla studentów staje się dostępność w zakresie staży i praktyk w instytucjach realizujących zasady projektowania uniwersalnego oraz wymiana międzynarodowa w ramach projektów Erasmus+ i innych. Możliwość modyfikacji programów kształcenia i dodawanie treści dotyczących kompetencji miękkich i społecznych należy do czynników gwarantujących elastyczność programów studiów.

Do czynników dydaktyczno-programowych należą też zasoby edukacyjne, materiały i wykorzystanie metod aktywizujących, obrazujących zasady projektowania uniwersalnego. Stworzenie zasobów, z których będą mogli korzystać wykładowcy i praktycy w procesie kształcenia na różnych kierunkach studiów i odwołanie do standardów międzynarodowych (np. Web Content Accessibility Guidelines – WCAG, Universal Design for Learning (UDL) Guidelines CAST). W całym procesie dostępność wiąże się z cyfryzacją, a rozwój technologii wspomagających cyfrową dostępność zasobów łączy się ze wspieraniem kompetencji cyfrowych nie tylko nauczycieli akademickich. Do czynników technologicznych i cyfrowych należą obecność i jakość czytników ekranu, tłumaczy, napisów informujących i czytników tekstu, w tym zgodność cyfrowa zasobów z WCAG 2.1.

Potencjalnymi barierami, z którymi może się spotkać nauczyciel akademicki (a także student) w procesie wdrażania projektowania uniwersalnego do programu studiów, są m.in.: brak wymogu formalnego w KRR, ograniczenie środków na wdrożenie, brak elastycznych programów studiów warunkujących większą przejrzystość i liczbę modułów projektowania uniwersalnego, warsztatów. Jakże istotną barierą społeczną jest stereotypowe spojrzenie na niepełnosprawność zarówno kadry, jak i samych studentów, i oporność na zmiany, niska wiedza tematyczna, brak zasobów technicznych czy dostępności cyfrowej. Najlepsze efekty osiąga się przez łączenie szkoleń, zmiany programowe i realne dostosowania środowiska nauki, w tym stabilne dofinansowanie. Projektowanie uniwersalne nie jest (jeszcze) standardem na wszystkich kierunkach kształcenia nauczycieli, choć jest coraz bardziej promowane przez instytucje i projekty rządowe / europejskie. Obowiązkowe wprowadzanie takich zajęć zależy od konkretnej uczelni i od tego, czy dany kierunek pedagogiczny został objęty grantem / projektem. Znacząca jest rola konkursów NCBR, funduszy PO WER, projektów typu „Dostępność+” oraz tego, by akademie i uniwersytety implementowały w programach kształcenia nauczycieli elementy takie, jak: kształtowanie świadomości różnorodności uczniów, umiejętność planowania zajęć

dostępnych dla wszystkich od początku, poznanie narzędzi i metod wspierających uczniów z różnymi potrzebami, tworzenie inkluzji i równości w środowisku nauki, zapobieganie wykluczeniu edukacyjnemu.

W praktyce dostępne są różne rodzaje wsparcia: materialne – pomoc rzeczowa w formie pozwalającej na zmniejszenie problemów życia codziennego, instrumentalne – pomoc w radzeniu sobie z różnymi sytuacjami życiowymi (np. wskazanie właściwego sposobu załatwienia konkretnej sprawy), informacyjne, czyli udzielanie informacji pomocnych w rozwiązaniu problemu, emocjonalne – empatyczne podejście, zrozumienie, akceptacja ze strony bliskich i profesjonalistów. Projektowanie uniwersalne można uznać za fundamentalne prawa każdego człowieka, które powinny być uznawane za powszechnie obowiązujące, których nie tylko nie można ograniczać, ale trzeba wspierać.

W odniesieniu do fundamentalnych praw człowieka obowiązuje osiem zasad projektowania uniwersalnego dotyczących szeregu kwestii. Użyteczność dla osób o różnej sprawności oznacza, że infrastruktura powinna być dostępna dla wszystkich użytkowników bez konieczności opracowywania alternatywnych rozwiązań. Dobrym przykładem jest wejście do budynku z poziomu gruntu lub wyposażenie go w odpowiednio zaprojektowaną pochylnię, umożliwiającą dostęp osobom poruszającym się na wózku, rodzicom z wózkiem dziecięcym, osobom prowadzącym rower, z dużym bagażem, a także osobom w pełni sprawnym.

Elastyczność w użytkowaniu zakłada, że rozwiązania powinny być funkcjonalne i dostosowane do potrzeb różnych odbiorców, oferując im możliwość wyboru – przykładowo, oprócz wind powinny być dostępne także inne sposoby dotarcia do celu. Dobrym przykładem jest przestronna toaleta, z której mogą korzystać zarówno osoby z niepełnosprawnościami, jak i osoby sprawne, seniorzy, kobiety w ciąży czy opiekunowie z małymi dziećmi.

Proste intuicyjne użytkowanie podkreśla znaczenie projektowania przestrzeni zrozumiałych i powszechnie dostępnych, niezależnie od wieku, wiedzy czy doświadczenia użytkowników. Nawet najbardziej dostępna infrastruktura staje się nieużyteczna, jeśli jej obsługa jest niezrozumiała. Przykładem może być komunikacja wizualna w budynkach administracyjnych – za pomocą piktogramów, kolorów lub innych czytelnych oznaczeń.

Czytelna informacja powinna być przekazywana w różnych formach – głosowej, pisemnej czy dotykowej – z zastosowaniem odpowiednich parametrów, takich jak wielkość i kontrast tekstu, poziom głośności czy przejrzystość przekazu. Ważne jest także zamieszczanie instrukcji dotyczących sposobu uruchomienia danego systemu. Przykładem takiego rozwiązania jest zapewnienie informacji wizualnej i dotykowej lub wizualnej i dźwiękowej w budynkach dworców, biurach, urzędach, tunelach czy na peronach.

Tolerancja na błędy zakłada uwzględnienie faktu, że pełna zgodność z obowiązującymi przepisami i normami technicznymi nie zawsze gwarantuje rzeczywistą użyteczność rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami. Dlatego też ryzyko niewłaściwego korzystania z tych rozwiązań oraz jego potencjalne konsekwencje powinny być jasno określone.

Użytkowanie bez wysiłku odnosi się do przyjazności zastosowanych rozwiązań i eliminowania barier wymagających nadmiernego trudu podczas korzystania z infrastruktury, np. zbyt długich podjazdów lub zbyt stromych pochyłości. Praktycznym przykładem mogą być przenośne siedziska dla seniorów czy kobiet w ciąży, dostępne w muzeach lub galeriach.

Wielkość i przestrzeń odpowiednie dla dostępu i użytkowania oznaczają konieczność uwzględnienia rzeczywistych potrzeb przestrzennych osób korzystających z danej infrastruktury. Osoby poruszające się na wózkach potrzebują odpowiednio szerokich ciągów komunikacyjnych i dodatkowej przestrzeni przy windach, by móc swobodnie manewrować. Dobrym przykładem są stanowiska obsługi klienta zaprojektowane tak, aby różnice we wzroście, budowie ciała czy sposobie poruszania się (np. z laską lub na wózku) nie stanowiły przeszkody w ich użytkowaniu.

Percepcja równości polega na minimalizowaniu ryzyka postrzegania projektu jako dyskryminującego. Rozwiązania mające ułatwiać dostępność nie mogą w żaden sposób stygmatyzować osób z niepełnosprawnościami ani sugerować ich odrębności od reszty użytkowników.

W nawiązaniu do powyższych treści należy wspomnieć, iż cały system wsparcia opiera się także na idei humanitaryzmu. W konkretnym wskazanym przypadku istotną kwestią jest odniesienie się do istoty edukacji humanitarnej. Edukacja humanitarna wywodzi się z idei humanitas, oznaczającej człowieczeństwo rozumiane jako autentycznie dobre i empatyczne odnoszenie się człowieka do drugiego człowieka (Pietras, 2008, s. 94). Jej zasadniczym celem jest wychowanie prowadzące do otwarcia się na drugiego człowieka, rozwijania postawy dialogu, tolerancji oraz poszanowania godności każdego człowieka. Współcześnie, w kontekście nasilających się zjawisk nietolerancji, ksenofobii, rasizmu i uprzedzeń, edukacja humanitarna staje się szczególnie aktualna. W procesie kształcenia akcentuje się potrzebę rozwijania umiejętności komunikacji interpersonalnej, empatii oraz rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy.

W szerszej perspektywie edukacja humanitarna obejmuje także relacje człowieka z istotami pozaludzkimi, odwołując się do idei poszerzonego humanitaryzmu Alberta Schweitzera, opartej na zasadzie czci dla życia (Ehrfurcht vor dem Leben) (Schweitzer, 1966).

W procesie edukacyjnym kluczową rolę odgrywa postawa nauczyciela i opiekuna, jego wrażliwość oraz odpowiedzialność moralna, które pozwalają przezwyciężać bariery w kontaktach z dzieckiem. Wdrażanie humanitarnej idei wsparcia, otwartości, tolerancji i dialogu może przyczynić się do budowania relacji opartej na zaufaniu i akceptacji. Szczególnie wartościowe są działania praktyczne sprzyjające rozwijaniu więzi emocjonalnych i poczucia bezpieczeństwa oraz inne formy terapii wspomagających.

W procesie kształcenia akcentuje się potrzebę rozwijania umiejętności komunikacji interpersonalnej, empatii oraz rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy. W odniesieniu do edukacji dzieci z niepełnosprawnościami koncepcja ta nabiera szczególnego znaczenia. Ze względu na występujące u nich zaburzenia w sferze emocjonalno-uczuciowej, takie jak niepokój, impulsywność czy wycofanie, konieczne staje się wprowadzenie zasad opartych na empatii, wrażliwości i zrozumieniu.

Podsumowanie

W podsumowaniu można wskazać kluczowe powiązania projektowania uniwersalnego ze wsparciem społecznym, o którym to wsparciu piszę na wstępie. Wspólne cele i wartości wsparcia społecznego i projektowania uniwersalnego to tworzenie środowiska, w którym każdy ma równe szanse, gdzie osoba z deficytem lub niepełnosprawnością czuje się pełnoprawnym użytkownikiem i może się rozwijać. Wsparcie społeczne i projektowanie uniwersalne budują poczucie przynależności i tworzą środowisko sprzyjające aktywności, w tym tworzeniu sieci relacji nie tylko dla osób z niepełnosprawnościami.

Bibliografia

- Błaszczuk M. (2021). Zasady projektowania uniwersalnego w przestrzeni edukacyjnej. *Niepełnosprawność – Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 43.
- Chrzanowska I., Trojanowska K. (2021). *Edukacja włączająca a projektowanie uniwersalne w praktyce szkolnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Hitch D., Macfarlane S., Nihill C. (2015). Inclusive Pedagogy and Universal Design Approaches in Higher Education. *Teaching in Higher Education*, 20(8), 1073–1088.
- Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) (2022). *Projektowanie uniwersalne w edukacji. Poradnik dla nauczycieli*. Warszawa: IBE.
- Kościelska M. (2019). *Dostępność i projektowanie uniwersalne w edukacji – dobre praktyki uczelni wyższych*. Warszawa: FRSE. PFRON (2018).
- Milerski B., Śliwerski B. (2000). *Pedagogika. Leksykon*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2023). *Projektowanie uniwersalne w edukacji – materiały szkoleniowe dla uczelni w ramach programu Dostępność+*. Warszawa: MEiN.

- Pietras Ź. (2008). Istota edukacji humanitarnej. W: Z. Gajdzica (red.), *Wspólne i swoiste zagadnienia edukacji i rehabilitacji osób z upośledzeniem umysłowym*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas.
- Projektowanie uniwersalne. Poradnik praktyczny dla instytucji publicznych i edukacyjnych*. Warszawa: PFRON.
- Projektowanie uniwersalne przestrzeni uczelni* (2022), Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
- Radziszewska M. (2022). Universal Design for Learning – szansa na edukację dostępną dla każdego. *Forum Oświatowe*, 2.
- Schweitzer A. (1966). *Etyka czci dla życia (The Philosophy of Civilization)*. Warszawa: PAX. (oryg. wyd. 1923).
- Szczepaniak-Kozak A., Jankowska A. (red.) (2020). *Uniwersalne projektowanie w edukacji i przestrzeni publicznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tyszką Z. (1990). *Metodologia i jej zastosowanie*. Poznań: Poznańska Szkoła Badań nad Rodziną.
- Witkowska M. (2023). Projektowanie uniwersalne w szkolnictwie wyższym – między ideą a praktyką. *Edukacja i Dialog*.
- Zawiślak A. (2020). Projektowanie uniwersalne w kształceniu nauczycieli – potrzeba i wyzwanie. *Kultura i Edukacja*, 4.

Akty prawne, konwencje

- European Parliament and Council. (2019). Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Tekst jednolity: Dz.U. 2022, poz. 1225.
- United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (tekst przyjęty 13 grudnia 2006) ratyfikowane przez Polskę 6 września 2012 – Dz.U. 2012, poz. 116.
- Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019, poz. 1696.